అన్నదమ్ములు

శ్రీ ఇసుకపల్లి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి

‘అబ్బబ్బ! ఒక్క నిముసంకూడా నేనిక్కడ వుండలేను!...’

‘ఏమిటట్లా రుసరుసలాడి పోతావు. అట్టే నూస్తుంటే...’

‘అంతేలే, నేవంటమే కనిపిస్తుందిగాని, ఇంటో యేమిటి జరుగుతోందో, నువ్వుపట్టించుకుంటేగా!...’

‘ఏమి టయింది చెప్పమంటుంటే, ఏమి టాసోది పూరికే!...కస్సుమన్నాడు రాఘువులు.

‘మంగి శేరగావుందిగా! ప్రతిపనికీ మంగీ, మంగీ అని నావెంట పడటం. ఆమెమాత్రం, కూర్చున్న చోటునుంచి కదలకూడదు...ఓ మూల బుడ్డాడేమొ చంకదిగడాయె! అన్నింటికీ నేనే రావాలేంటి...పోనీ బావచెప్పరాదూ...’

‘మా అన్నయ్యను యేమీ అనక, చాలా మంచి వాడు...’

‘అవున్లేవయ్యా, మీ అన్నయ్య మంచివాడు, మా అక్కయ్య మంచిదే, నడాన, నువ్వూ, నేనూ చెడ్డాళ్ళం. అంతేగా!

‘అసలు నీకేం వచ్చిందో చెప్పరాదూ...’

‘నాకేంరాలా!...ఓమాటడగనా!...సంక్రాంతి పండగగందా, నాకొక్క చీర కొనిపెట్టావు! బుడ్డాడికి ఒక్క చొక్కాన్నా తెచ్చావు? ఎందుకొచ్చిన శాకిరీ అంట!...ఈరోద్దులో వుండి, నేను దాస్సీదానిలాగ పనిచెయ్యటమూనూ, నువ్వేమొ రెక్కలు విరుచుకోవటమూ యెందుకంట! మనయిల్లు మనం చూసుకోలేమూ! ఈ నెల బావ, యేమాత్రం తెచ్చాడు. ఆమె యేంపనిచేసింది...కూటకి లేనప్పుడూ చచ్చేటట్టు పనిచేశాము. ఇయ్యాల, కొంచెం సంపాదిస్తున్నాం గదా అనుకుంటే, ఆ అనుభవం లేకపోయె! పైగా మనిద్దరికి ఆబండచాకిరీ తప్పకపోయె!...నువ్వూ ఆలోచించు, నేను అన్నాననికాదు...’ మంగి రాఘువులు మొహంలోకి ఆలోచనగా చూసింది.

రాఘువులు యేమీ సమాధానం చెప్పలేక పోయాడు. రాఘువులుకు తెలుసు, మంగి అన్న మాటల్లోగల సత్యం. తాము కొనుక్కున్న కొత్తరిక్షాలో తనసత్తువ యెంతుందో తనకు బాగా తెలుసు. తాము కట్టుకున్న పూరింటికి తాను యెంతశ్రమ పడ్డాడో మరిచిపోలేదు. ఎవరికోసం యీశ్రమ, యెందుకోసం యీబాధ అని యెన్నడూ రాఘువులు ఆలోచించలేదు. తనకష్టార్జితం, యింకోళ్ళపాలవుతోందని కూడా యెప్పుడూ వూహించలేదు. తన జీవితం వడ్డించిన విస్తరికాదు. తాను కష్టంచేసి బ్రతకాలి. ఈ సత్యాన్ని రాఘువులు పూర్తిగా గుర్తించాడు. తాను శ్రమపడుతున్నప్పుడు కూడా, యింకోళ్లు తన శ్రమ ఫలితం అనుభవిస్తున్నారనే భావనే కలగలేదు. అందువల్లనే తాను అన్నతో పాటు యీవూరువచ్చినప్పుడు, మనం యెట్లా బ్రదకటం, యెట్లా సంపాదించటం, యెట్లా జీవించటం, యివే సమస్యలు యిద్దర్నీ బాధపెట్టినాయి. బండరాళ్లను ముక్కలు ముక్కలుగా చేశారు.దుంగ కొయ్యల్ని బద్దలు బద్దలుగా చీల్చారు. ధరిత్రిని, శ్వేద బిందువులతో తడిపి, నారుపోసి పెంచారు. నిలువు టెండలో, కడుపులు మాడ్చుకుని, కట్టిన పునాదుల మీదనుంచి భవనాలు లేచినాయి, రెక్కలు ముక్కలు చేసుకుని నాగలి పట్టిన పొలం నవ్వింది. అదంతా యితరుల సొమ్ము. సోము, రాఘువులు తీవ్రంగా ఆలోచించుకున్నారు. దీనికి అంతం యేమిటి మనశ్రమ మనకు అక్కరకు రావటంలేదు. ఇతరులకోసం, మన రక్తం ధారపోయటం యెందుకు! ఎంతసేపు ఆలోచించినా, యీ సమాజవ్యవస్థ యొక్క అంతుచిక్క లేదు. వాళ్లు బ్రతకాలి, దీనికోసం యేంచెయ్యాలి! ఇదే ఆలోచన. ఎంత కష్టపడ్డా తిండికే సరిపోవటంలేదు. బ్రహ్మప్రళయంగా వరదలు వచ్చి, పంట లన్నీ నాశనమయితే,నీటిచుక్క లేక పోసిననారు, మల మలమాడిపోతేయేం, యెట్లాగైతే నేం, తాముండే చోట తమకుతిండి దొరకదనే,పొట్టల్ని చేతపట్టుకుని, దేశంమీదపడ్డారు. రక

రకాల పనుల్లో తరతమ భేదాలుగా, తమరక్తాన్ని ధార పోయటమే. దీంట్లో సుఖం లేదు, శాంతి లేదు, దీనికి ఒక తుదంటూ లేదు. యౌవనాన్ని వెనక్కి నెట్టేసి, కాలం ముందుకు పరుగెత్తుకు పోతుందని యిద్దరికీ తెలుసు. యౌవనంలో అనుభవించవలసిన సుఖాన్ని బలిచేసుకున్న తర్వాత, యింకా మనుగడే అనవసరం అని కూడా వాళ్ళిద్దరూ గ్రహించారు. ఇలాంటి ఆలోచనలు వాళ్ళిద్దర్నీ తీవ్రంగా కలవరపరిచినాయి. ఎట్లాగైనా, తమసొత్తంటూ ఒకటి యేర్పడాలి. అంతవరకు అవిరళంగా కృషి చెయ్యాలి. దానితర్వాత అన్ని సమస్యలు వాటంతటవే చక్కబడతాయని అనుకున్నారు. పగలనక, రాత్రనక, తమ రక్తం అంతా ధారపోసి తాము లాగుతున్న రిక్షాను, యజమానికి యిచ్చేసి, కొత్త రిక్షాను కొనేశారు. ఇప్పుడు యజమానికి, తమ రక్తంలో, భాగం యివ్వక్కర్లేదు. ఒక వారం, పగలల్లా సోము రిక్షాను తీసుకుపోతే, రాత్రిపూట రాఘవులు తీసుకుపోతాడు వంతుల ప్రకారం. యిద్దరూ రిక్షా చక్రాల్ని తిప్పేస్తున్నారు ఎక్కడో వూరిబైట, చౌకగా కొంచెం స్థలం కొనుక్కొని, ఓ పూరిగుడిసె వేసుకున్నారు. ఇల్లొచ్చింది ఇల్లాలు రావాలి. సోము పెళ్ళి చేసుకున్న కొద్ది నెలల్లోనే రాఘవులూ పెళ్ళిచేసుకున్నాడు. తమల్ని పీల్చిపిప్పిచేసిన రిక్షా యజమానికి పోటీగా నిలబడ్డారు యిద్దరు అన్నదమ్ములును! ఒక వస్తువును, తమ సొత్తుచేసుకోవటంలో వుండే సాధకబాధకాలు యిద్దరికీ పూర్తిగా అర్థమయినాయి. సోము, రాఘవులు, అప్పుడప్పుడు, తమ గతచరిత్రంతా జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంటూ, విచారిస్తూ వుంటారు. తోడుకోడళ్ళిద్దరు కళకళలాడుతు యింట్లో తిరుగుతూ వుంటే అన్నదమ్ములిద్దరు ఆశలు, చిగిరించి, పుష్పించి, కాయలు కాసినట్లు సంతోషపడుతున్నారు. సోముకూ మగపిల్లాడే, రాఘవులకు మగపిల్లాడే!

ఇప్పుడిప్పుడే, రిక్షాను అద్దెకు యివ్వటం కూడా మొదలు పెట్టారు. అయితే రాబడి పూర్తిగా తగిపోతోందని తెలిసినతర్వాత, శరీరం కష్టపడితేకాని, డబ్బు రాదని తెలుసుకున్నారు. ఇద్దరు అన్నదమ్ములల్లా ఆరుగురయ్యేటప్పటికి, మనస్తత్వాలు విభిన్నంగా కనిపించటం మొదలు పెట్టినాయి, దృక్పథాలు మారటం మొదలు పెట్టినాయి. లెక్కలకు విలువ వచ్చింది. తన, మన అనే భావం, ఒకరికి తెలియకుండా ఒకరికి పెరిగిపోయింది. అన్నదమ్ములు ముభావంగా వూరుకుంటున్నారు. తోడికోడళ్ళు రచ్చ కెక్కుతున్నారు శాంతి సంతోషం, యెవరిమనస్సుల్లో వారికి వుంటుందనే మాట అసత్యమని యిద్దరి అన్నదమ్ములకు తోచింది. తామున్న యింట్లో వుంటుంది శాంతి, సంతోషము.

నిజానికి రాఘవులు కష్టపడ్డంత సోము కష్టపడటం లేదు. ఇది యివ్వాళ రాఘవులు తెలుసుకున్న సత్యం కాదు. తాము మొదట యీ వూరు వచ్చినప్పటినుంచి, సోముకు, రాఘవులుకు తెలిసిన విషయమే! శరీర దౌర్బల్యము వున్నా, మనోబలం చేత యిన్నాళ్ళు సోము నెట్టుకువస్తున్నాడు. సోము అండచూసుకుని రాఘవులు కండలు పెంచుకున్నాడు. అన్న సంగతి, తనకు మొదటినుంచీ తెలిసినా మంగి యీనాడు ఆలోచిస్తున్నట్లు, రాఘవులు యెన్నడు కూడా ఆలోచించలేదు. రాఘవులు తీవ్రంగా ఆలోచించుకుంటున్న కొద్దీ మంగి అంటున్న మాటల్లో సత్యం గోచరమవుతోంది. జీవితం శాశ్వతం కాదు. ఓ మూల వృద్ధాప్యం ముంచుకొస్తుంది. ఇట్లాయెన్నాళ్ళు సాగిపోవటం. పిల్లాడు పెరిగి పెద్దవాడయితే, వాడు కూడా రెక్కలు విరుచుకోవాల్సిందేనా! నేను కష్టపడింది చాలదా. అయినా నేను కష్టపడింది నా కోసమేనా! నా సంతోషంకోసం కాదు! నేను కష్టపడి సంపాదించినదంతా ఖర్చయిపోతే, నా కొడుక్కి మిగిలేదేముంటుంది? ఏవేమిటో ఆలోచనలు పరంపరలుగా వచ్చి, రాఘవుల మనస్సుమీద దాడి చేస్తున్నాయి. ఇంట్లో పోరు. బైట శ్రమ. తనకు సుఖం లేదు. ఈ రెండూ రాఘవుల మనస్సును తీవ్రంగా పీడిస్తున్నాయి. వెంటనే తాము యీ వూరు మొదట వచ్చినప్పుడు, తన అన్న, తాను యే విధంగా వున్నారో, ఆ దృశ్యాలన్నీ కళ్ళల్లోకి వచ్చి నాట్యమాడేవి. వెంటనే దులపరించుకుని, రిక్షా యెత్తుకుని వెళ్ళిపోయేవాడు.

ఆనాడు రాఘవులు యింటికి వచ్చేటప్పటికి యింట్లో ఘర్షణ పడుతున్నట్లు మాటలు వినిపించినాయి. చప్పున వచ్చినవాడు వచ్చినట్లుగానే ఆగిపోయాడు.

'ఏవిటి యీ బాడింపు. చీటికి మాటికి, మంగి యేవో యేవో అంటూనే వుంటుంది. ప్రతిదానికి నేను సమాధానం చెపుతూ కూర్చోవాలి...అంతయిదా మరీ! నాలుగు డబ్బులు ఎక్కువ తెస్తున్నాడుగదా తన

మొగుడని, యిష్టం వచ్చినట్లు అంటుంటే వూరుకోవడ
మేనా!...కాని రాఘవులు యేమన్నా అంటాడేమో
అంటే యేమీ మాట్లాడడు...' రామి కోపాన్నంతా
వెళ్ళగక్కుతోంది.

'రాఘవులను యేమీ అనక వాడు చాలా మంచి
వాడు...'

'అవున్లే, మీ తమ్ముడూ మంచివాడే, మా
చెల్లెలు మంచిదే, మధ్యన, మనిద్దరమే చెడ్డాళ్లం...'
'అంత కూటికి లేక చస్తున్నామా!...మన యిల్లు మనం
చూసుకోలేమా? యెందుకొచ్చిన తంటాఅంట యిది!..
రామి, దీర్ఘంగా, సోము కళ్ళల్లోకి చూస్తూ నిలబడింది.

సోము యేమీ సమాధానం చెప్పలేకపోయాడు.

ఇంతలోకే మంగి తనపని పూర్తి చేసుకొని
యింటికి వచ్చేసింది. తన భర్త మొహం చూసీ చూడ
టంతోనే, మంగి చప్పున ఆగిపోయింది. ఏమిటి అల్లా
వున్నావని అడిగింది. రాఘవులు మారు మాటాడ
కుండా యింటోకి వెళ్ళాడు. సోము రిక్షా తీసుకుని
బైటకు వెళ్లిపోయాడు.

ఒకరి మాటలు ఒకరు వినాలనేటంత బిగ్గరగా
సంభాషణలు రోజు రోజుకు సాగిపోతున్నాయి.
నలుగురు పెద్దవాళ్ళు నాలుగు రకాలుగా ఆలోచించు
కుంటున్నారు. రాఘవులు, అన్నను పిలిచి అడుగుదా
మనుకున్నాడు. సోము, తమ్ముణ్ణి అడగనే అడిగాడు.
మంగివల్ల తప్పేమీ లేదు, మంగి అంటున్న మాట లన్నీ
నిజమే! వదినకు నువ్వు సరిగా చెప్పకపోతే మాత్రం
చాలా కష్టమని కూడా రాఘవులు హెచ్చరిక చేశాడు.
సోము కూడా వెంటనే అనేశాడు. మంగివల్లనే యీ
భేదాభిప్రాయాలు వచ్చినాయి. ముందర మంగిని
సంబాళించుకుంటే అన్నీ సమసిపోతాయని. రాఘవు
లుకు చుర్రున కోపం వచ్చింది. సోము బాగా చిరాకు
పడ్డాడు. ఇద్దరు ఎన్నడూ అనుకోని మాటలు అను
కున్నారు. లోపల మంగి మండిపడిపోతోంది, బావ,
తన పెళ్లాన్ని వెనకేసుకు వస్తున్నాడని. రామి బుస్సు
మంటోంది, రాఘవులు తన పెళ్లాన్ని వెనకేసుకు
వస్తున్నాడని. ఈమాటల ఘర్షణ రోజు రోజుకు తీవ్ర
రూపం దాలుస్తోంది. చివరకు పంపకాలదాకా
వచ్చింది. ఇంట్లో చెంబూ తప్పాలనుంచి పంచుకోవ
టం అయిపోయింది. ఇక యిల్లుంది, రిక్షా వుంది.
ఇంటి పంపకం యెంత సేపటికి తెగలేదు. మంగి యేమి
నూరిపోసిందో యేమో, రాఘవులు గట్టిపట్టే పట్టాడు.
ఆ యింట్లో సగంకంటె యెక్కువ భాగం తనకు
రావాలని, సోము, రామి యెన్ని చెప్పినా, ఆమాటకు
వప్పుకున్నాడు, హద్దులు గీసుకున్నారు. ఎవరి
స్థలంలో వారు తలోకపాక వేసుకున్నారు. ఇక రిక్షా
సంగతి వచ్చేటప్పటికి పంపకాలు కుదర్లేదు. ఇద్దరికీ
తెలుసు, యీ నాడు రిక్షాను అమ్మితే, చెరొక రిక్షా కొను
క్కో లేమని, కిరాయి రిక్షా తీసుకుంటే యెంతో కష్టమని
మునుపటిమాదిరిగానే, పగలల్లా ఒకడు, రాత్రిలా ఒకడు
వంతులు చప్పున రిక్షానులాగి సంపాదించుకుని తింటు
న్నారు. ఆ యిద్దరికీ అదివరకు మాదిరిగానే, ఆరిక్షాయే
జీవనాధారం.

మంగి వూహించినట్టుగానే, రాఘవుల సంపాద
నతో, తనకొక చీరెఅని, కొడుక్కు చొక్కా అని,
భర్తకు ధోవతిఅని సంపాదించుకో కలిగింది. విడిగా
వున్నతర్వాత, రాఘవులకు, మంగి అన్న మాట లన్నీ
ఒక్కొక్కటి అనుభవంలో కనిపిస్తున్నాయి.

కాలచక్రంతోపాటు, రిక్షాచక్రం రాలేక
యెంతో వెనక్కుపడిపోయింది. ఆవూళ్లో సిటీబస్సులు
వచ్చేసినాయి. మైలువెళ్ళాలంటే, అణాయిస్తే, యిట్లే
వెళ్ళిపోతారు. పావలాయిచ్చి, రిక్షాయెక్కే నాథుడు
యెవరూ కనిపించటంలేదు. రిక్షాల గిరాకి చూస్తూ
చూస్తుండగానే యిట్టేపడిపోయింది. తాను అదివరకు
సంపాదించేదాంట్లో సగంకూడా రావటంలేదు. ఇంత
సంపాదించినవాళ్ళం. ఓచిల్లర కొట్టు పెట్టుకున్నా,
యీపాటికి మనజీవనానికి దిగులు లేకుండా పోయేది
అనవసరంగా రిక్షాకొనుక్కునియెందుకూ కొరగాకుండా
పోయామే అని విచారపడుతున్నారు రిక్షా యజ
మానులు. ఈవచ్చిన కొత్తమార్పుతో, అన్నదమ్ము
లిద్దరిమధ్య వైరుధ్యము పెరిగింది. ఎవరికివారు, ఆ రిక్షా
తనసొత్తే కావాలనే పట్టుదలలో వున్నారు. ఎంతసేప
టికి యిద్దరిమధ్య సమన్వయం కుదర్లేదు. వీరిద్దరూ
యిట్లా మనస్పర్థలు పెంచుకుంటూనే వున్నారు. ఈ
మధ్యలోనే యింకో వుపద్రవం వచ్చిపడింది. మ్యునిసి
పాలటీవారు, రిక్షాలను తీసేస్తున్నారనే వదంతి
పుట్టింది. రిక్షా యజమానులు, రిక్షాలాగేవాళ్ళు, సభలు
సమావేశాలు, జరిగి ఏకగ్రీవంగా తీర్మానాలు ఆమో

దించారు. రిక్షాలను వుంచాలంటూ, కార్మిక నాయకులు, పోయిన పలుకుబడిని వుపయోగించుకోవటానికి, యీ అవకాశాన్ని శాయశక్తులా వినియోగించుకున్నారు. ఎంత ఆందోళన జరిపినా, ఏమీ ప్రయోజనం లేక పోయింది. మ్యునిసిపాలిటీవారు తమ సమావేశంలో రిక్షాలను తీసెయ్యాలని నిశ్చయించారు. ఈ నిర్ణయం అమలు జరపంగానే, నీటినుంచి బైటపడవేసిన కప్పలు లాగ, రిక్షాయజమానులు, రిక్షాలాగేవాళ్లు తన్నుకు పోయారు గిలగిల. అదివరకు సంపాదించిన సొమ్ము పెట్టుకొని కొంతమంది యజమానులు యింకోరకం వ్యాపారంలోకి దిగారు. రిక్షాలాగేవాళ్లు కూలీ, నాలీ చేసుకుని బ్రతుకుతున్నారు. అతికష్టంమీద, విడివిడి భాగాలుతీసి అమ్మితే, రాఘవులకు, సోముకు, తాము ఖర్చుపెట్టిన సొమ్ములో మూడోవంతు వచ్చింది, రిక్షాఅమ్మకంలో. ఆ డబ్బును చెరిసగం పంచుకోవటంలోకూడా తగాదాలుపడి చివరకు యెట్లాగోట్లా సర్దుబాటు చేసుకున్నారు. రిక్షాపోవటంతో, భుక్తి గడవటం యెంతో కష్టమైపోయింది. రెక్కలు విరుచుకున్నా, ముగ్గురిపిల్లల్ని, పోషించాలంటే, మంగికి, రాఘవులకు పెద్దసమస్య అయిపోయింది. సోము అదే స్థితిలోవున్నాడు. తన కుటుంబాన్ని పోషించే గత్యంతరం లేక, రాఘవులు, తనస్థలాన్ని, యింటిని అమ్ముకుని, యెక్కడో పూరిగుడిసెలో, నెలకు మూడు రూపాయలు అద్దెలో కాలక్షేపం చేస్తున్నాడు. సోము కూడా తప్పనిసరిగా తనయింటినికూడా అమ్మెయ్యవలసివచ్చింది.

తనకొచ్చిన డబ్బుతో విశ్వప్రయత్నం చేశాడు యింకా డబ్బుసంపాదించాలని. చిన్నదుకాణం పెడితే, దాంట్లో నష్టంవచ్చింది. ఏపనిచేస్తే, ఆపని తనకు యెదురయికూర్చుంది. రాఘవులకు తలకుమించిన పనయిపోయింది. ఎటూ తోచటం లేదు. మంగి, రెండుపూట్ల రెండిళ్ళకు వెళ్ళి బండచాకిరీ చేసివస్తుంది. తాను అక్కడా యిక్కడా తిరిగి, ఆపనీ, యీపనీ చేసుకుని యింటికి వస్తాడు.

ఏ పూటకూలి, ఆ పూటకు గడవటానికే సరిపోవటం లేదు. సోముకు ఎక్కడలేని వోపికావచ్చింది. ఒక్కక్షణం కూర్చోకుండా ఏదో పనిమీద వెళుతూనే వుంటాడు. రామి ప్రొద్దస్తమానం చాకిరి చేస్తూనే వుంటుంది. అప్పుడప్పుడు. వెనకటివన్నీ జ్ఞాపకంవచ్చి ఏడుస్తుంది. సోము, తాను తమ్ముణ్ణి అపార్థం చేసుకున్నానేమో అని బాధపడుతూ వుంటాడు. రాఘవులు చాలామంచివాడు. మంగి కూడా చాలామంచిదే. నేను తెలుసుకోలేకపోయాను. మొట్టమొదట తాను, తన తమ్ముడు ఈ వూళ్లోకి వచ్చినప్పుడు ఎట్లావున్నారో జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంటూ విచారపడతాడు. తన తమ్ముడి జాడ తనకు తెలియదు. ఈ వూళ్లో వున్నాడో లేదో కూడా సోముకు తెలీదు. రాఘవుల్ని చూసి చాలా రోజులయింది. సోము దీర్ఘంగా ఆలోచించుకుంటున్నాడు.

రాఘవులు దిగాలుపడి అరుగుమీద కూర్చుని, కళ్లు తుడుచుకుంటున్నాడు. తాను, తన అన్నతోపాటు ఈ వూరు వచ్చినప్పటినుంచి జరిగిన మార్పులన్నీ గుర్తుకొస్తున్నాయి. ఒక్కొక్క విషయమే తొలిచి తొలిచి రాఘవుల్ని బాధపెటుతున్నాయి. మంగి చెప్పిన మాటలు విని అనవసరంగా అన్నతో విరోధము తెచ్చుకున్నాను. అన్న చాలా మంచివాడు. వదిన చాలా మంచిది. అన్నను చూసి యెన్నాళ్ళయిందో మరి! ఎక్కడున్నాడో ఏంచేస్తున్నాడో! రాఘవులు సంక్షోభపడిపోతున్నాడు మంగి లోపల లోపల కుమిలిపోతోంది. సుఖపడదామనుకున్న రోజుల్లో మళ్ళీ అవి మొదలయినాయి. ఏ విధంగా జీవితం మళ్ళీ మారిపోతుందో చూచి బాధపడుతూంది. వెనకటివి తలుచుకుని విచారపడుతుంది. రాఘవులకు గాని, తనకు గాని వూపిరి సలపనంత పని. అయితే శ్రమకు తగినంత ఫలితం దొరకటం లేదు. తాను క్రుంగిపోతోంది, రాఘవులు చిక్కిపోతున్నాడు. ఏమి చెయ్యటానికి తోచటం లేదు.

ఎవరో బొంబాయినుంచి పెద్ద వ్యాపారులు వచ్చి, ఇక్కడకు మూడుమైళ్ల దూరంలో ఒక పెద్ద ఫ్యాక్టరీ కట్టబోతున్నారని అనోటా ఆనోటా వినవచ్చింది. ప్రతినోటా యీ మాటే వినిపిస్తోంది. రాఘవులు నిశ్చయించుకున్నాడు, ఆ ఫ్యాక్టరీ పూర్తి అయ్యేటంతవరకు అసలు మకాంయెత్తి, అక్కడే వుండిపోతే సరిపోతుందని.

తమ పాట్టల్ని చేతపట్టుకుని ఎక్కడెక్కడవాళ్లు అక్కడకు తయారయ్యారు. బ్రహ్మాండంగా పనులు సాగిపోతున్నాయి. చుట్టూ రకరకాలయిళ్ళు, ఆఫ్యాక్టరీ కట్టడం, చేతినిండా పని. దేనికీ వెతుక్కోనక్క

ల్లేను. మంగితలకు ఓ చుట్టచుట్టి, బయలుదేరుతుంది. రాఘవులు, పలుగు, పారపట్టుకుని బయలుదేరుతాడు. అణగారిన హృదయాల పునాదులమీద పైకిలేచిన భవనాలమాట గుర్తుకొచ్చి, తన గతచరిత్రను, గతి ఆలోచనలను, స్ఫురణకు తెచ్చుకుంటున్నాడు, రాఘవులు. వెకిలిగా తనలోతాను నవ్వుకుని, మనం యీ జన్మలో భాగ్యవంతులం కాలేము. భాగ్యవంతులు యింకా భాగ్యవంతులవుతారు. బీదవాళ్ళు యింకా బీదవాళ్లవుతారు, వాళ్ళకు డబ్బుంది. మనకు రెక్కలున్నాయి. మనం కష్టపడాలసినవాళ్ళం. అది తప్పదు, రాఘవులు యేవేమిటో ఆలోచించుకుంటూ, పనిచేసుకుని పోతున్నాడు.

ఎండ చుర్రుమంటోంది. సూర్యుడు నడినెత్తిమీదికి వచ్చేశాడు. రాఘవులు స్వేదస్నానం చేస్తున్నాడు. ఎంతో నిబ్బరంగా, గుండెబరువుతో ,పారతో లాగిన మట్టిని తట్టలోకి వేస్తున్నాడు. మంగి. ఆయాసపడుతూ, అక్కడే చతికిలపడిపోయింది; రొప్పుతోంది. ఒక్కసారిగా పైకిచూసింది. సూర్యకిరణాలు వాడిగా కళ్ళల్లోకి పొడుచుకు పోయినాయి, చప్పున కళ్ళు మూసుకుంది. రాఘవులు, తట్టనిండా మట్టిని నింపేసి, పలుగును గట్టిగా భూమిలోకి దింపేసి, దాని ఆసరాతో అట్లాగే నిలబడిపోయాడు రొప్పుతూ. మేస్త్రీ ఎక్కడ పసికట్టాడో ఏమొ, చప్పున రాఘవులవైపుకు గబగబా వస్తున్నాడు. మంగి చప్పునలేచి నిలబడి తట్ట నెత్తినపెటుకుని చకచక నడిచింది. రాఘవులు భూమిలోకి గుచ్చిన పలుగును పైకిలాగాడు రౌద్రంగా. మేస్త్రీ, మూసీ మూడకండా ఇంకోవైపుకు వెళ్లిపోయాడు. కూలీలు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చేస్తున్నారు. పని చురుకుగా సాగిపోతోంది. మేస్త్రీ పంపించాడు గామాలు, ఓ పదిమందికూలీలు పలుగులు, పారలు పట్టుకుని, రాఘవులున్న చోటుకు వచ్చేసి, భూమిని త్రవ్వేస్తున్నారు. వంగిన నడుము ఎత్తలేక అతికష్టంమీద, మట్టితట్ట యింకోడి ఆసరాతో పైకెత్తి, తలమీద పెట్టబోయేసరికి, 'రాఘవులూ...' అంటూ గట్టిగా కౌగలించుకున్నాడు సోము—రాఘవులుకు కొద్దిక్షణాలదాక నోటెనుంచి మాట పెగిలిరాలేదు.

ఆదుర్దాగా, మంగెక్కడ, పిల్లలెక్కడ అంటూ సోము కుశలప్రశ్నలు వేశాడు. రాఘవులు కూడా యెంతో ఆప్యాయంగా క్షేమ సమాచారాలు అడిగి అన్నా! నేను పెద్దతప్పచేశాను,అంటూ కంటతడిపెట్టుకున్నాడు. సోము, తమ్ముణ్ణి దగ్గరకు తీసుకుంటూ 'రాఘవులు నువ్వట్లా అనక, నేనూ చేశాను...డబ్బున్నప్పుడు ఒకరిసుఖాల్ని చూసి ఒకరు ఓర్వలేకపోయినాము. డబ్బుపోయిన తర్వాత, ఒకరి కష్టాల్ని చూసి ఒకరు జాలిపడాలసి వచ్చింది...మనకు మిగిలింది మన రెక్కలే! మన్యలోవచ్చిన డబ్బుకాదు....మనం అన్నీ పంచుకున్నాం...కాని మన ప్రేమల్ని పంచుకోలేక పోయినాం...' ఇద్దరు అన్నదమ్ములు పెనవేసుకుని వెక్కి వెక్కి ఏడ్చారు.

దూరాన్నుంచి చూసిన మంగి, పరుగు పరుగున వచ్చి, 'బావా, అక్కెక్కడ!... అంటూ బావురుమంది.